INTERNATIONAL RESEARCH JOURNAL OF HUMANITIES AND INTERDISCIPLINARY STUDIES
(Peer-reviewed, Refereed, Indexed & Open Access Journal)
DOI : 03.2021-11278686 ISSN : 2582-8568 IMPACT FACTOR : 5.71 (SJIF 2021)

स्त्री भ्रूण हत्या: एक समाजशास्त्रीय अध्ययन

वर्षा पाटलोबा मुंडे

संशोधक विद्यार्थीनी,
जालना समाज कार्य महाविद्यालय, जालना

DOI No. 03.2021-11278686 **DOI Link ::** https://doi-ds.org/doilink/07.2021-47841815/IRJHIS2107017

प्रस्तावना :

भारतीय समाजामध्ये वसुदैव कुटुंबकम पध्दत आहे. भारतीय समाज कुटुंब हा पध्दती आहे कुटुंब हा भारतीय समाज व्यवस्थेचा कणा आहे.भारतीय समाजामध्ये स्त्री व पुरूष हे संसाराची दोन चाके आहेत.भारत देश मोठया प्रमाणामध्ये विविधता दिसून येते. धर्म संस्कृती आणि परंपराचा प्रभाव या समाजावर असल्यसाने शास्त्रशुध्द सामाजिक विचाराची सुरुवात उशीरा झाली आहे. हिंदुची विचारसरणी येथील समाजाच्या जडणघडणीस आधारभुत ठरली आहे.स्त्री-पुरुष समता हा प्राचीन काळापासून वादातील मुद्या राहिला आहे. मनुवादीप्रवृत्तीने स्त्रीयांच्या स्वातंत्र्या विषयीचा हक्क विविध पध्दतीने हिरावून घेतला आहे.मग तो जगण्याचा असो जन्माचा सतीप्रथा,बालविवाह,विधवाविवाह बंदी व वारसा हक्क नाकारणे हुंडापध्दती इ. कनिष्ठ प्रथा समाजात रुढ करून स्त्रीयांना अपमानीत केले आहे. शिक्षण,राजकारण,अर्थकारणापासून त्यांना वंचीत करून त्या पुरुषांच्या कशा पध्दतीने दास किंवा गुलाम होतील अशी व्यवस्था मजबूत करण्यावर भर या पुरुष प्रधान संस्कृतीने दिला आहे. एकीकडे स्त्रीची देवी म्हणून पूजा करणारा किंवा स्वामी तिन्ही जगाचा आई विना भिकारी असा म्हणणारा समाज तिचे आस्तित्वच नाकारत आहे. तिच्या जन्माची असंतुष्टता दाखवून तिचा जन्मच रोखत आहे. सुशिक्षीत समाजातही स्त्रीयांना दुय्यम स्थान असणे ही फार लाजीरवाणी बाब आहेच पण त्याही पुढील बाब म्हणजे आधुनिक तंत्रज्ञानाचा गैरवापर करून मुलीची गर्भातच हत्या करणे ही अत्यंत खेदाची व सामाजिक कलंक किंवा कीड असल्याची बाब आहे.या हत्येला ईश्वरसुध्दा माफ करणार नाही. एका लहान कळीचा तुम्ही जगण्याचा अधिकार हिरावून घेता तोही तुमच्या स्वार्थासाठी कारण ती मोठी झाल्यावर लग्नाचा हुंडयाचा खर्च तुम्हाला झेपत नाही म्हणूण किंवा वंशाचा दिवा पाहिजे म्हणून.पण तुमच्या डोक्यात हे का घुसत नाही की, पणतीच नसेल तर दिवा कोठून लागणार आहे. एक वेळ अशी येईल की,स्त्री जातीचे अस्तित्व संपुष्टात आल्यामुळे मानव जातच संपुष्टात येईल. विश्वाच्या उत्पत्तीसाठी स्त्री जशी कारणीभूत आहे. तशीच जगाच्या विनाशासाठी सुध्दा ठरेल.

म्हणूण वेळीच आपण या प्रश्नाचा गांभीर्याने विचार करण्याची गरज आहे. स्त्री पुरुष समता जशी महत्वाची आहे त्याबरोबरच स्त्री-पुरुष समतोल असणेही गरजेचे आहे. महाराष्ट्रातील स्त्री-पुरुष प्रमाणातील स्थिती चिंताजनक आहे. एक हजार पुरुषांमागे ९२५ असे प्रमाण आहे. भारतामध्ये हे प्रमाण ९४० आहे. महाराष्ट्राचा स्त्री भ्रूण हत्या संदर्भात सहावा क्रमांक लागतो आणि यामध्ये बीड जिल्हयाचा प्रथम क्रमांक लागतो.पुरोगामी समजणाऱ्या महाराष्ट्राला हा मोठा कलंक आहे. यासाठी मागे सामाजिक, धार्मिक,सांस्कृतीक अशी कारणे जबाबदार असली तरीही वंशाला मुलगा हवा ही मानसिकता त्यासाठी अधिक जबाबदार आहे.वैज्ञानिक अविष्काराचा परिणाम म्हणून अन्ट्रासाऊंड (सोनोग्राफी) चा शोध लागला आणि त्यातून गर्भातील असणारे भ्रुण स्त्री आहे की पुरूष असे लिंगनिदान केले जाऊ लागते तेव्हा हा प्रश्न गंभीर रुपाने उद्यास आला. खरे,तर सोनोग्राफीचा वापर गर्भातील भ्रुणाची शारीरिक व मानसिक अवस्था शोधण्यासाठी असते पण मानवाने याचा गैरवापर केला आहे व ही समस्सा तीव्र केली आहे.

शोधनिबंधाची उद्दिष्टे :

१. स्त्री पुरुष प्रमाणातील असमतोलाचा भारतातील व माराष्ट्राच्या संदर्भात आढावा घेणे.
२. स्त्री भ्रुणहत्या ही आधुनिक काळातील एक ज्वलंत सामाजिक प्रश्न म्हणून अभ्यासणे.
३. स्त्री भ्रूणहत्यांच्या कारणे, परिणामांचा चिकित्सक अभ्यास करणे व उपाय मांडणे.

गृहितके :

१. स्त्री पुरुष प्रमाणातील असमतोलाचे निश्चित कारण म्हणून स्त्री भ्रूणहत्या कारणीभूत ठरली आहे.
२. नव्या तंत्रज्ञानाचा चुकीचा वापर करून गर्भलिंग निदान चाचणीतून स्त्री भ्रूण हत्या होत आहेत.
३. कायद्याची कडक अंमलबजावणी नसल्यामुळे स्त्री भ्रूणहत्या घडून येत आहे.

विषय स्पष्टीकरण :

प्रस्तुत शोधनिबंधामध्ये स्त्री- भ्रूण हत्येचा चिकित्सक पध्दतीने अभ्यास करण्यासाठी कारण व परिणामांची मिमांसा केली आहे. सामाजिक, आर्थिक, कौटुंबिक व अज्ञान हे घटक स्त्री भ्रूणहत्येसाठी जबाबदार असले तरी इतर ही घटक कारणीभूत असल्याचे संशोधनात आढळले आहेत.त्याची तपशीलावर मांडणी खालील प्रमाणे केली आहे.

०१ स्त्री -पुरुष प्रमाणची सद्यस्थिती :

सद्यस्थितीत पुरुषांचे प्रमाण स्त्रीयांच्या तुलनेत अधिक आहे. ज्या काळात तंत्रज्ञान प्रगत नव्हते. त्या काळातही स्त्रीयांचे प्रमाण कमीच दिसून येते. खालील तक्यावरून या आकडयांचा खेळ व मेळ समजून येईल.

स्त्री पुरुष प्रमाण (दरहजारी)

वर्ष	१९०१	१९११	१९२१	१९३१	१९४१	१९५१	१९६१	१९७१	१९८१	१९९१	२००१	२०११
भारत	९७२	९६४	९५५	९५०	९४५	९४६	९४१	९३०	९३४	९२६	९३३	९४०
महाराष्ट्र	-	--	९५०	९४७	९४९	९४१	९३६	९३६	९३७	९३६	९२२	९२५

महाराष्ट्रातील बाल मृत्युचे प्रमाण

वर्ष	१९२१	१९३१	१९४१	१९५१	१९६१	१९७१	१९८१	१९९१	२००१	२०११
बालमृत्यू	२७१	२३७	२०७	२०८	१०९	९६	७२	५४	४८	४२

वरील तक्यावरुन महाराष्ट्रातील बालमृत्यूच्या प्रमाणात घट होताना दिसत असली तरी स्त्री बालमृत्यू जास्त आढळतात.तसेच १९९१ व २००१ या वर्षातील ०-०६ या बालवयोगटातील स्त्री व पुरुष प्रमाण पाहिल्यास आपणास स्त्रीयांचे प्रमाण कमीच आढळते. स्त्रीयांचे महत्व आर्थिक, सामाजिक, राजकीय दृष्टया कमी मानले गेले. कारण स्त्रीचे अधिकार क्षेत्र चूल आणि मूल एवढेच मानले गेले. स्त्रीयांच्या संदर्भात स्त्री ही एक उपभोगाची वस्तू मानली गेली. यासाठी त्यांनी धर्मग्रंथामध्येच तरतूद केली.

०२. स्त्री भ्रुण हत्येची कारण मीमांसा :

अ) अनिष्ठ प्रथा व परंपरा:

पुरातन काळापासून सतीप्रथा, केशवपन,मूरळी,दासी अनिष्ठ प्रथा व परंपरेने समाज ढवळून निघाला होता. मानसिक दृष्टया न्युनगंड मनामध्ये निर्माण झाल्याने भय कायमस्वरूपी राहिल्याने मुलगीच नको ही मानसिकता बनु लागली आहे.

अनु क्र	वर्ष	पुरुष	स्त्री	एकुण टक्केवारी
०१)	१९५१	३१.४	९.८	२०.९
०२)	१९६१	४२.१	१६	२९.८
०३)	१९७१	५१	१६.४	४१
०४)	१९८१	६९.६६	४१.०१	५५.५
०५)	१९९१	७६.५६	७२.३६	६४.९
०६)	२००१	८६.३	६७.५	७७.३

वरील तक्त्यानुसार आपणास असे दिसून येते की, स्त्री साक्षरता जरी वाढत असली तरी पुरुष साक्षरतेच्या प्रमाणापेक्षा कमी आहे.

आजही राजस्थान सारख्या राज्यांमध्ये सतीप्रथा व बालविवाह होतात. जरी कायद्याने बालविवाहास प्रतिबंध घातले असले तरी वराचे वय २१ पेक्षा कमी व १८ वर्षापेक्षा वधुचे वय कमी असणारे बालविवाह पळवाटा शोधून विवाह नोंदणी न करता आटोपशीरपणे ठराविक नातेवाईकांच्या उपस्थितीत अज्ञातस्थळी पार पाडले जातात. परंतू कमी वयात विवाह झाल्याने अपरिपक्व मुले होऊन जन्मापूर्वीच मृत्यूमुखी पडतात.कारण कमी वयात मुलीची शारिरीक व मानसिक स्थिती विकसित होऊ शकत नाही.

ब) वारसा हक्क नाकारल्यामुळे :

१९५५ हिंदुविवाह कायद्यानुसार वारसा हक्क मंजुर करण्यात आला आहे.पण समाज मान्य झालेला नाही. कारण स्त्री परक्याचे धन आहे जर आपण वारसा हक्काने स्त्रीस अधिकार दिल्यास अनेक क्लिस्ष्ट स्वरुपाच्या समस्सा निर्माण होतील. उदा. मुलीच्या संपत्तीत सासरचे लोक हक्क सांगतील त्यामुळे आपल्या वारसदारांना कोर्ट कचेऱ्यांच्या पायऱ्या झीजवाव्या लागतील या न्युनगंडातून असे झाले आहे. याचे कारण हम दो हमारे दो ही राष्ट्रीय लोकसंख्या १९८६ च्या धोरणाची घोषणा ही स्त्री भ्रूणहत्येस अप्रत्यक्षपणे कारणीभूत ठरली आहे.कारण सर्वप्रथम मुलगी झाल्यास वारसाहक्कासाठी घराण्याचा वारस शोधण्याचा प्रयत्न केला जातो.त्यातून लोक गैरमार्गाने स्त्री भ्रूणहत्या घडून येतात.

क) दैववाद व अज्ञान :

महाराष्ट्रातील सर्व सामाजिक समस्सांचे मुळे दैववाद व अज्ञान आहे. त्याच प्रमाणे स्त्री भ्रूणहत्यासाठीही हेच कारण जबाबदार आहे. उदा. मुलगा हा वंशाचा दिवा आहे. म्हातारपणाची काठी, पैसे कमाविण्याचे साधन, हुंडा भरपूर मिळतो.कुटुंबाचा वारसा चालवितो.इ कल्पनेतून मुलगाच हवा हा अट्टहास प्रत्येक कुटुंबामध्ये केला जातो.त्यामुळेच मुगली अपशकूनी,पांढऱ्या पायाची मानतात. यामुळेच नाखुशीनेच मुलीचा जन्म स्वीकारला जातो.

ड) पुत्र प्राप्तीचा हव्यास :

लहान कुटुंब ही संकल्पना कायद्याने स्विकारल्याने लोकांनी याचा धसका घेतला.पहिली मुलगी झाल्यानंतर दुसरे अपत्य मुलगाच असावा यासाठी वरपक्षाचे लोक कमालीचा प्रयत्न करू लागले. मग यासाठी गर्भलिंगनिदान चाचणी करून भ्रूण स्त्री जातीचे असेल तर डॉक्टरची मनधरणी करून गर्भपात केला जाऊ लागला.गर्भपातासाठी आईची परवानगी नसली तरीही तिच्या वर जबरदस्ती केली जाऊ लागली आहे. तिला वंश बुडवी म्हणू लागले. गर्भलिंगनिदानबंदी कायद्याने महाराष्ट्र शासनाने १९८८ साली तर भारत शासनाने १९९४ साली केली आहे.पण गर्भपात करणारी मंडळी कायद्याला झुगारुन छुप्या व गैरपध्दतीने गर्भपात करु लागले डॉक्टर यासाठी ५०० रुपया पासून ते ३०,००० पेक्षा जास्त रक्कम घेता. म्हणूण स्त्री भ्रूणहत्येचे स्वरुप संघटित गुन्हेगारी समजुन मनुष्यवधाचा गुन्हा नोंदविणे गरजेचे आहे.

इ) कुटुंबाचे दारिद्रय :

कुटुंबाचे दारिद्रयही स्त्री भ्रूण हत्येसाठी कारणीभूत ठरले आहे. मुलीचे लग्न व लग्णासाठी द्यावा लागणारा हुंडा या कारणानेही स्त्री भ्रूणहत्येचे प्रमाण वाढले आहे. वाढती महागाई व हुंडयाची वाढती रक्कम अलिकडे मुलींच्या बापाचा

चिंतेचा विषय झाला आहे.पुर्वीच मुली आहेत.आणखी मुलगी झाली तर तिच्या लग्नाचा खर्च पेलता येईल की नाही या चिंतेतून स्त्री भ्रूणहत्या घडून येतात.पण अडाणी किंवा गरीब वर्गात सुशिक्षित वर्गापेक्षा स्त्री भ्रूणहत्येचे प्रमाण कमी आहे.

स्त्री भ्रूण हत्येचे झालेले परिणाम :

१. स्त्री भ्रूणहत्या सामाजिक दृष्टया अत्यंत गंभीर असून त्यामुळे कुटुंब व विवाहसंस्थेचे स्वास्थ्य धोक्यात येणार आहे.

२. मुलींच्या घटत्या प्रमाणामुळे एकवेळ अशी येईल की लग्नासाठी वधूमुल्य तर द्यावेच लागेल पण त्यातही स्पर्धा वाढीस लागून वधुसाठी खुन मारामऱ्या,अपहरण,बलात्कारासारखे प्रश्न गंभीर स्वरुप धारण करतील.

३. यामुळे सामाजिक संतूलन व स्वास्थ धोक्यात येणार आहे. बहुपती विवाहा सारख्या प्रथा अस्तित्वात येतील.

४. सामाजिक संकेत टाळून बळी तो कान पिळी अशीही अवस्था निर्माण होईल.

५. यामुळे समाजातील नाते संबंधालाच सुरुंग लागेल. समाजात मोठया प्रमाणात विषमता वाढेल.

स्त्री भ्रुणहत्या रोखण्यासाठी उपायात्मक बाजू :

१. स्त्री भ्रूणहत्या केवळ कायद्याने आटोक्यात येणार नाही तर त्यासाठी व्यापक प्रमाणात जनजागृती हवी आहे.

२. दुरदर्शन,रेडीओ व वृतपत्रे या प्रसार माध्यमावरून स्त्री भ्रूणहत्येचे विरोधात प्रबोधन व्हावे.

३. लिंगनिवडीस कायद्याने बंदी आहेच पण ती व्यापक व कडक दंडात्मक स्वरूपात आमलात आणावी.

४. दोषी व्यक्तीस कलम ३०२ नुसार सदोष मनुष्य वधाचा गुन्हा ठरवावा.

५. सर्व सोनोग्राफी केंद्राची नोंदणी तसेच तपासणी ऑनलाईन करावी. सामाजिक व स्वयंसेवी संस्थांनी यासाठी पुढाकार घ्यावा.

६. शासनाने समाजात मुलीच्या जन्माची आवड निर्माण व्हावी यासाठी विविध कार्यक्रम व उपक्रम राबवावेत.तसेच मुलगी जन्मल्याबरोबर तिच्या १८ वर्षापर्यंत शासनाने विमा रक्कम भरावी.

७. बालिका दिवस साजरा करावा.

८. हुंडापध्दती कायद्याने समुळ नष्ट करावी. तसेच सामुदायिक विवाह सोहळयाचा व त्यांच्या भावी संसाराचा खर्च शासना मार्फत व्हावा.

असे असले तरी जो पर्यंत मुलीलाच मुलगा मानले जात नाही तसेच वंशाचा दिवा समजला जात नाही.तो पर्यंत स्त्री भ्रुण हत्या थांबणार नाहीत.म्हणून प्रथमत: सामाजिक व मानसिक प्रबोधनही महत्वाचे ठरते.

निष्कर्ष :

स्त्री भ्रूणहत्या रोखण्यापुरतेच नव्हे तर स्त्रीयांना समाजामध्ये सर्वार्थाने संरक्षण मिळावे म्हणून कायद्यात्मक तरतूदी करणे गरजेचे आहे.१९६१ साली हुंडाप्रतीबंधक कायदा अमलात आला असला तरीही हुंडा घेणे देणे थांबले नाही यासाठी समाजाची मनोवृत्ती बदलने गरजेचे आहे.मुलीलाच वंशाचा दिवा मानून तिच्या जन्माचे स्वागत केले तर समतोल ढासळला जाणार नाही.सोलापूर मध्ये save girl अभियान राबवले जाते.कोल्हापूरमध्ये सेव्ह बेबी गर्ल डॉट कॉम सुरु करून सोनोग्राफी केंद्राची नोंदणी ऑनलाईन केली आहे. मुंबईमध्ये यशवंतराव चव्हाण प्रतिष्ठाणने स्त्रीभ्रूण हत्या रोखण्यासाठी

जागर हा जाणीवांचा, तूमच्या माझ्या लेकींचा हा कार्यक्रम हाती घेतला आहे.

०१ स्त्री -पुरुष प्रमाणातील असमतोल हा जागतिक चिंतेचा विषय झाला आहे.त्यामुळे एक दिवस जगाचा विनाश अटळ आहे.नाते संबंध व कुटुंबसंस्था टिकवायची असेल तर स्त्रियांचे आस्तित्व अधिक गरजेचे आहे. त्याशिवाय कुटुंब संस्था उदयास येऊ शकत नाही.

०२ स्त्री-जन्माचे स्वागत व सन्मान करण्याची मानसिकता प्रत्येक समाजामध्ये निर्माण झाली पाहिजे मुलीलाच मुलाप्रमाणे वागणूक द्यावी केवळ वंशाचा दिवा म्हणूण ही बाब पाहण्यापेक्षा भविष्याचे गांभीर्यही लक्षात घेणे गरजेचे आहे.

म्हणुणच स्त्री भ्रूण हत्या थांवविणे काळाची गरज आहे.समाजाची पारंपारिक मनोवृत्ती बदलण्यासाठी जनजागरण माहिम राबवावी व मुलगा मुलगी समान मानावे मुलींना जगण्याचा तिचा हक्क द्यावा.या प्रश्नांची सोडवणूक करण्यासाठी एकत्रीत प्रयत्नही गरजेचा आहे.

संदर्भ:

1. Ahuja Ram, Social Problems in India, Rawat Publications, New Delhi,
2. Madan G. R., Indian Social Problems, Allied Publishers, Pvt. Ltd., New Delhi.
३. सबाने समीक्षा अरुणा, स्त्रीवाद: एक दृष्टीक्षेप, (२०१९) आकांक्षा प्रकाशन, नागपूर,
४. गोखले करुणा, बाईमाणूस, (२०१९) राजहंस प्रकाशन, पुणे,
५. बिरादार प्रशांत, देवांना कन्या का नव्हत्या ?, लोकायत प्रकाशन, सातारा,
६. डोईफोडे ज्योती, समाजशास्त्रीय विचारप्रवाह, विद्या बुक्स, औरंगाबाद,
७. दै. लोकसता,
८. दै. लोकमत,
९. दै. महाराष्ट्र टाईम्स.